

slovenskega ozemlja je tu opisan po načinu, kakršen v resnici ustreza svojstvu predložene naloge: v kratkem, preglednem in dovolj razumljivem obrisu prikazati jedro umetnostnega ustvarjanja, ki ga vsebuje sintetično gledana zgodovinska in kulturnogeografska enota slovenskih primorskih dežel. Takí splošni pregledi predpostavljajo predhodno analitično poznavanje podrobnega gradiva odnosno njegovih glavnih spomeniških predstavnikov, na drugi strani pa tudi ugotovitev adekvatnega kriterija in iz tega izviraajočo razporedbo občeveljavnih načel celokupnega narodovega kulturnega razvoja. Stelè se omejuje le na bistvene elemente, ki oblikujejo značaj primorskega kulturnega ozemlja in njegovo umetnostno življenje. Tu ugotavlja troje kulturnih pasov, ki se medsebojno ločijo po svojih posreovalnih funkcijah na prehodu Srednje Evrope in Italije, to je po obsegu vpliva severnega (alpskega) ali južnega (beneškogornjeitalijanskega) območja. Podlaga in izhodišče razvoja so kamenita kraška tla, v katerih so pogojene in določene kubične, tektonske in kiparske oblike kot najizrazitejša posebnost primorske umetnosti. Kako delujejo te avtohtone sile v zvezi z neposredno bližino antične tradicije, Ravene, Ogleja in Benetk na eni strani, na drugi pa spričo zemljepisne in narodnostne povezanosti s slovenskim alpskim zaledjem, to opisujejo posamezna poglavja s samostojnih in le po značaju snovi danih vidikov. V tem pogledu je Stelètova rezumarična študija ne le izredno zanimiva, temveč kar najbolj izčrpen prikaz tipične svojstvenosti in samoraslosti vkoreninjene umetniške sile, ki je ustvarjala na kraškem in obmorskem predelu Slovenije. Monumentalno tektoniko kamenitega gradiva in plastično skulpturni genij „prasile“ odkrivajo tile strogo in organsko klesani odstavki: „Uvod“, „Umetnostno zemljepisni okvir“, „Splošna označba spomeniške posesti Primorja“, „Značaj zemlje in umetnost Primorja“, „Zgodovina in politične usode dežele in nje umetnost“, „Umetnostni okvir Primorja“, „Zaključek“. Knjiga bo vzbudila vsestransko pozornost in upravičeno zanimanje vseh, ki razmišljajo o pogojih in oblikah slovenskega kulturnega edinstva, četudi ne bi čutili nobenega neposrednega odnosa do likovnoumetnostne stvarine. Lična oprema in lep tisk bosta nedvomno pripomogla k priljubljenosti Pogledov iz Akademске založbe. Tiska jih Tiskarna Veit in drug na Viru pri Domžalah. *F. Sijanec.*

Kronika

MAHNIČ REDIVIVUS

Kronist slovenskega življenja v l. 1940. ne more iti molče mimo novega mesečnika, ki je začel izhajati letos v aprilu in ki mu doslej slovenska javnost gotovo ni posvetila toliko pozornosti, kolikor je zasluži. Mesečnik se imenuje „Revija Katoliške akcije“ in je glasilo nove vodilne smeri v slovenskem katolicizmu. Pet doslej izišlih zvezkov „Revije KA“ nas seznanja z bistvom nove smeri, z bistvom novega mahničevskega katoliškega „preporoda“.

V uvodni programatski poslanici beremo, da hoče „Revija KA“ reševati nove probleme „v luči večnostnih katoliških načel“, čistiti zlasti na „obširnem polju, kjer so sodobne zmote zabrisale jasnost načel in omajale voljo katoličanov“, in pobijati „Bogu in Cerkvi sovražne sile... bodisi v umetnosti, zlasti v literaturi, bodisi v tisku, bodisi v gospodarstvu ali v znanosti ali sploh v kulturnih področjih“, vse v misli na bodočnost našega naroda, da bi „ostal oziroma zopet postal katoliški“ (vse na str. 2). Isti prvi zvezek priobčuje članek M. Škrbca o „Borbenosti v krščanstvu“, kjer pisec ugotavlja, da „se je v dobi liberalizma in pomehkuženega krščanstva zelo pozabilo na to, da je Kristusova Cerkev vojskujoča se Cerkev“, in obtožuje krščanske socialiste, da so „nekako

obupali nad preobrazujočo silo krščanstva“, v tem obupu sprejeli marksistična gospodarska načela in skušajo najti kompromis med marksizmom in krščanstvom (str. 17). Dr. Josip Hohnjec navezuje na Mahniča, ki je s svojim „ostrim bojem zoper liberalizem, osobito zoper katoliški liberalizem... začel novo katoliško renesanso“ in tako „postal začetnik nove dobe“, katero „nadaljevati je naša dolžnost“ (str. 45). Glede na „glas o zlaganem boju med liberalci in klerikalci v Sloveniji“, ki ga „je bilo nedavno slišati iz nekega kroga“ (to je iz kroga okoli „Dejanja“), pravi dr. Hohnjec, da tisti, „kdor si upa zanikati eksistenco liberalizma v Sloveniji, hodi po naši domovini z zavezanimi očmi“ in ne vidi, koliko „tvorb lepe književnosti nosi na sebi pečat liberalnega duha ter so etično zgrajene na normah libertiniistične morale“. Za dr. Hohnjeca je jasno, da „moramo pristopiti k akciji zoper tako književnost“ (str. 46), kakor tudi zoper povojni „malkontentizem“, ki „je segel tudi na duhovno področje“ in začel kritizirati tudi Cerkev, češ da je „odpovedala“ (str. 47). Dr. Janez Jenko zavrača „Kocbekovo zahtevo, da se morajo ideološke svetovnonazorske razlike umakniti pred skupnimi narodnimi koristmi“, češ da ta zahteva „kaže na pretirani poudarek narodnosti“ (str. 175), in vprašuje Kocbeka, „zakaj mu je vedno trn v peti Mahničeva ločitev duhov, s katero je ta veliki mož pokazal na pogubnost slogaštva in jasno začrtal delovni program Slovincem?“ (str. 176). Dr. A. Zupan zavrača predgovor k zborniku „Bohinjski teden 1939“, ki je očital slovenskim katoličanom, da „v kulturi ponavljajo še vedno Mahniča, v vprašanju slovenstva Jeranovo zahtevo in novičarsko formulacijo nujnosti ideološko-političnih nasprotij“, in zagovarja Mahničovo hotenje v kulturi ter Jeranovo tezo, da je katoliška vera poglavitni del slovenske narodnosti (str. 245/6). Dr. Janez Jenko postavlja v članku „Slovenska katoliška kultura“ za smoter Katoliške akcije, „zopet si osvojiti in pokristjaniti vladajočo kulturo“ (str. 289), kajti „kultura je v službi vere ali nevere“ (str. 294) in v njej „vidimo oni metafizični boj Kristusa in satana“ (str. 296). Pri nas „je katoliški prepoved z Mahničem, Missijem, Jegličem, Krekom in Ušeničnikom na čelu krepko zastavil, da se svetovno nazorska smer v naši kulturi okrene“, preprečiti je hotel „totalitarni prodor nevere in zopet osvojiti polje svetne kulture“ (str. 299). Toda ta prepoved ni uspel v zadostni meri: „V celoti pa je le treba priznati, da so ohranili nasprotniki kulturno premoč.“ Zakaj? „Imeli so inteligenčni kader“ in na njihovi strani je bil „tok časa“, ki „je vedno krepkeje udarjal na liberalno in deloma že marksistično smer“ (str. 299); zlasti je „silna idejna zmeda“, ki jo je prinesla svetovna vojna, odprla vrata „ahasverskemu duhu marksizma, ki ga podpira svetovni duh uživanja in nebrzdane osebne svobode, duh revolucije in zanikanja, z eno besedo duh Pokončevalec“ (str. 300). Dr. Jenko ugotavlja, da so šole liberalne, da univerza ni katoliška, da „je v Sloveniji znanost prav tako kakor drugod v veliki meri v službi nevere, da ne pomaga utrjevati versko življenje, ampak izpodkopavati“, da „slična usmerjenost preveva tudi našo umetnost“: „Številne knjižne založbe, vodilne literarne revije, časopisi, knjige, vse to množi pri nas svobodomiselnega in marksističnega duha“ (str. 301). Da, kaj vse se godi pri nas: „Pri nas proslavljamo kvalitetnega pesnika, čeprav je bogokletnik, ko bi morali vse knjige sežgati, avtorja pa klicati na sodni zagovor“ (str. 302)...

Nous y sommes!... Sanctum officium... Knjige na ogenj!... In pisce...?!

Ne vemo, katere pesnike je imel dr. Jenko konkretno pred očmi, ko je mislil na ogenj in... Od novejših slovenskih književnih del se je „Revija KA“ doslej lotila le Voduškove zbirke „Odčarani svet“. O njej sodi, da „izzveni v preračunano drzovitost, cinizem in bogokletstvo“ (str. 430), in „se ne more načuditi“, kako je moglo razsodišče za banovinske literarne nagrade (njegovi člani so: dr. T. Debeljak, dr. M. Rupel, J. Solar, F. Vodnik in zastopnik banovine) prisoditi nagrado tej zbirki, ki ji „daje dominanten ton duha miselnega razkroja in skrajnega cinizma, ki se v nekaterih pesmih izlije kar v izra-

zito protikatoliško smer, v težko bogokletstvo" (str. 500). Prisditev nagrade Voduškovih zbirki ji je „precej točen izraz pojmovanja, ki je na splošno prevladalo v našem literarnem svetu“, in zato preteče vzklika: „Tudi ta svet bo treba odčarati“ — pač v smislu dr. Jenka...

„Med dvema ognjema“ smo, ugotavlja v „Reviji KA“ Franc Glavač: „Eden [zahodni, liberalni] sicer ponehava na razvalinah starega sveta, zato pa tem bolj visoko dviga svoje zublje drugi, mlajši: požar komunizma“ (str. 367); „stisnjeni v ta precep smo v veliki nemoči, ako ne zberemo svojih sil v enotne vrste, prešinjene z duhom edinstva“ (str. 368). Zakaj pa te sile še niso zbrane? „Slep bi bil“, pojasnjuje Glavač, „kdor bi ne videl, kako so se nam v tej borbi med dvema ognjema skrhalo načela, kako so tako rekoč sami po sebi vstali predlogi, da odnehamo, da priznamo gotova dejstva, da popusimo na ljubo nasprotnikom, še celo več, da v nekaterih bistvenih točkah odstopimo od katoliškega programa“ (str. 368). Kaj se to pravi? Za boljše razumevanje poskusimo izraziti to misel z drugimi besedami: Odstopili so od Mahničeve neodjenljivosti in ekskluzivnosti, začeli so se družiti z nasprotniki, si pri njih izposojati rešitve novih problemov in so tako „sami neopazno zdrknili v zmote“ (str. 2)... In kdaj se je začelo to odstopanje s prave poti, kdaj so začeli bloditi? Pač tedaj, ko je prevladala neekskluzivna smer, ko so začeli v narodni politiki sodelovati z nasprotnimi strankami — to sodelovanje je uvedla majniška deklaracija — in se pozneje v svoji opozicionalni eri družiti z drugimi opozicionalnimi elementi, celo z marksisti... „Koketiranje z marksizmom... je po vojni zelo škodovalo načelni katoliški vzgoji“, pravi v „Reviji KA“ dr. K. Capuder (str. 27); pa tudi sodelovanje v vladah je škodovalo: „Kadar smo bili pri vladi, smo se morali družiti tudi z nasprotnimi elementi, morali smo delati kompromise. Pred nepoučenimi je izginil končni cilj, t. j. katoliška svobodna Slovenija. Zdelo se je, da smo kar nekako zadovoljni s centralistično, versko in svetovno nazorno zmešano Jugoslavijo“ (str. 27/8). Če hočemo natančneje določiti trenutek, ko so se razmahnile „blodnje neekskluzivnosti“, se moramo spomniti, da je poslednji predstavnik mahničevske ekskluzivnosti in hkrati prvi eksperimentator s katoliško totalitarnostjo pri nas, dr. Ivan Šušteršič, moral zaradi nasprotnega „toka časa“ na svojih ramah odnesti pokoro za vso zvesto službo katoliški Avstriji, izpolnjevano od slovenskega katolicizma v celoti skoraj tik do konca... Kdo se more potem čuditi, če najde med „borci“ za novo, militantno katoliško smer bivše izrazite Šušteršičeve pristaše, med njimi take, ki dolgo vrsto povojnih let niso našli milosti pri tedaj odločilnih činiteljih slovenskega katolicizma! Ti pač še s posebnim osebnim zadoščenjem tretirajo dobo med begom dr. Ivana Šušteršiča in ponovnim uveljavljenjem ostankov njegovih nekdanjih zvestih pristašev v Katoliški akciji po lateranskem paktu l. 1929. kot dobo „pomehkuženega“, odjenjljivega krščanstva, izmaličenega pod pritiskom „čudnega nemira, ki se je lotil po svetovni vojni duhov“ (dr. Hohnjec, str. 47), in „silne idejne zmede, ki se je jasno pokazala v letih 1918—1922“ (dr. Jenko, str. 300), to je v letih, ko se je slovenski katolicizem preorientiral na temelju Krekovega izročila v demokratično in krščanskosocialistično smer...

Kolikšen je bil pritisk „toka časa“ v teh letih, naj nam ponazori usoda mahničevskega protesta, ki ga je v začetku l. 1920. v mariborski „Straži“ objavil dr. F. Kovačič zoper „Dom in svet“, ker je s posebnim slavnostnim zvezkom počastil spomin moža, ki „je porušil vso nravno podlago v duši znatnega dela mlajše inteligence in zredil brezstidni cinizem“. Ta mož je bil — Ivan Cankar. „Pomehkuženi“ in nečuječni kristjani so zadušili Kovačičev protest tako, da si ga do današnjih dni noben mahničevec ni upal obnoviti, niti „Revija KA“ zaenkrat še ne... V njej pa se je Janez Kopač že lotil po Mahničevih stezah erotičnega leposlovja, tistega, iz katerega se mladi bralec navzema — vsekakor zmotnega — „mnenja, da je prijateljstvo z dekleti nekaj lepega, osrečujo-

čega in tako zapade bolešni zaljubljenosti“ (str. 211), medtem ko bi se brez pogubnega vpliva takega leposlovja pač bolj zavedal utemeljenosti Prešernovega opozorila, kako „nevarno gledat je dekleta mlade...“ (str. 213). Da pa si moramo obetati v prihodnje od „Revije KA“ še precej več mahničevanja, razberemo iz naslednjega Glavačevega poročila: „Poglavje o naši kulturni boječnosti je morda eno izmed najbolj črnih poglavij naših razmer. Prav za prav so mnogi od nas upravičenost katoliške kulture že zatajili. Na tem področju je zavladata taka idejna nejasnost, da je moral ljubljanski škof zaklicati zbrani katoliški inteligenci v Kranju [na tečaju, ki ga je priredil Narodni odbor Katoliške akcije v avgustu l. 1940.]: ‚Treba nam je novega Mahničča, četudi bi šel kje predaleč!‘“ (str. 369).

Nous y sommes! Mahnič redivivus! Novi katoliški „preporod“ meni, da se lahko poživzga na tiste zaklade slovenske kulture, ki „nosijo pečat liberalnega duha“, na Prešerna, Levstika in mladoslovence, na Cankarja in moderno... Samo protivni „tok časa“ je prisilil „pomehkužene“ kristjane, da se v kulturi niso držali Mahničeve neodjenljivosti pa se uklonili liberalni kulturi, ji začeli priznavati nekako enakopravnost in enakovrednost s katoliško! Kolika zmeta! „Najgloblja delitev kulture je... v katoliško in nekatoliško ali brezversko kulturo“ (dr. Jenko, str. 296).

Toda: Mahnič redivivus? Ali ta formula zadostuje, ali dovolj oznamuje bistvo, pomen in daljnosežnost novega katoliškega „preporoda“? Nikakor ne zadostuje. Dopolniti jo moramo še z razliko med današnjim in Mahničevim časom. Teda, za Mahničča, v cvetu liberalne ere v političnem smislu, ko je bil absolutizem pregnan iz Evrope do meja carske Rusije, je dejansko moglo iti samo za ekskluzivnost katolicizma; v današnjem času, ko je liberalna era v političnem smislu že bolj ali manj odmrta, pa gre za več, gre za totalitarnost katolicizma. Omenili smo, da je poskusil dr. Ivan Šušteršič pod okriljem vojnega Stürghkovega absolutizma uvajati nekak katoliški totalitarizem na Kranjskem. V naši bližnji soseščini je l. 1934. avstrijska krščanskosocialna stranka po receptih dr. Ignaca Seipla zaključila liberalno ero in uvedla za nekaj kratkih let totalitarni katolicizem. In exempla trahunt, zlasti še primer Hlinkove garde... Ali je mogoče tolmačiti navedena dr. Jenkova in dr. Capudrova izvajanja v „Reviji KA“ drugače kakor v smislu neprikrite težnje po totalitarnem katolištvu, po katoliškem absolutizmu?

Važna, da, najvažnejša, bistvena poteza na duhovnem obrazu novega katoliškega „preporoda“ je njegovo zanikanje vsakršne družbene, socialne problematike. Vsako razpravljanje o družbeni ureditvi mu je odveč, vsak dvom o njej je izraz „čudnega nemira“ in „silne idejne zmede“ — „večnostna katoliška načela“, ki z osnovnimi načeli obstoječe družbe niso v nasprotju, več ko zadostujejo, družbi je potrebna samo stroga utrditev s korporativnim sistemom ob izključitvi vsakršnega „liberalizma“ in „demokracije“, ki ne predstavljata pač nič več drugega kakor zibelko marksizma... Človek čuje znane mu katoliške melodije iz porestavracijske dobe, iz dobe Svete alianse, ki so opevale predmarčni absolutizem kot zmagovalca nad „duhom Pokončevalcem“...

Ko pišemo kot kronisti za l. 1940. to informativno skico, moramo opozoriti zaradi jasnosti, da je Katoliška akcija uradna organizacija Cerkve, da je „Revija Katoliške akcije“ njeno uradno glasilo, da so na že omenjenem kranjskem tečaju Narodnega odbora Katoliške akcije nastopili kot predavatelji trije škofi-Slovenci, poleg obeh slovenskih tudi beograjski nadškof dr. J. Ujčič, dalje oba vodilna časnikarja pri „Slovencu“, dr. Ivan Ahčin in dr. Alojzij Kuhar. Od ostalih predavateljev omenjamo kot najodličnejšega laika industrijca, upravnega svetnika TPD in gospodarskega strokovnjaka Ivana Avseneka, ki je predaval o „razkroju vzhoda“. Nekatera predavanja so bila doslej že objavljena v „Reviji KA“. Med njimi nam nudi predavanje v Akademski zvezi (združenju

katoliških akademskih društev) nekaj upogleda v predzgodovino tega katoliškega „preporoda“, ki je letos nastopil v javnosti odkrito kot uradna smer slovenskega katolicizma po temeljiti, okroglo deset let trajajoči predpripravi. Ta predpriprava je obstajala v sistematičnem osvajanju postojank, postopnem iztiskavanju krščanskih socialistov in demokratov pa tudi nepopravljivih „mlačnežev“, v upogibanju popravljivih „mlačnežev“, da bi končni obračun z vsemi, ki mislijo, da je zadostna edinost v dogmah, ne pa tudi v disciplini, metodi in taktiki (Glavač, str. 369), z vsemi, v katere je „zašel neki duh odpora proti enotnemu vodstvu“ (dr. Capuder, str. 26), našel na drugi strani le še majhno število preostalih heretikov... Sedaj smo v začetni fazi tega končnega obračuna. V ljubljanskem „Škofijskem listu“ je bila 25. aprila 1940 objavljena 14. točka resolucije zborovanja duhovnikov ljubljanske škofije od 6. marca 1940 z ugotovitvama, da „so zašli nekateri vodilni krogi Jugoslovanske strokovne zveze pod vpliv marksističnih idej“ in da je „pisanje ‚Delavske pravice‘ in delovanje Jugoslovanske strokovne zveze že nekaj let tako, da se je ta organizacija sama izločila iz skupnosti celotne katoliške dejavnosti“, Zadnji (5.) zvezek „Revije KA“ odreka „Delavski pravici“ pravico, imenovati se v podnaslovu „glasilo krščanskega delovnega ljudstva“... O Edvardu Kocbeku meni dr. Capuder (str. 25/6), da ne more več veljati za pravega katolika, ker „je v katoliški reviji zapisal stavek, katerega je moral škof kot poklicani varuh resnice obsoditi“ in nato svoje zmote ni obžaloval. Proti tej obsodbi je v „Času“, reviji Leonove družbe, ki je očitno še ni mogla nova struja vzeti v svoje roke, dr. Janez Fabijan, profesor teologije in duhovni vodja akademskega društva „Zarje“, ki je bilo v decembru 1939 črtano iz seznama „pomožnih čet“ Katoliške akcije, uveljavil ugovor, da je Kocbek v svoji izjavi od 16. junija 1938 (v brošuri „Dom in svet“) obsojeni stavek umaknil. A ta Fabijanov ugovor ni prav nič omečil brezkompromisnih katolikov okrog „Revije KA“, ki ne nameravajo odjenjati, ker so prepričani, da „herezije izhajajo iz krogov, ki se nočejo podvreči disciplini“ (dr. Capuder, str. 28). Nova struja popolnoma zamolčuje dr. Andreja Gosarja, še nedavno, tudi še v prehodni dobi k novi struji tako porabnega in porabljanega družboslovnega ideologa slovenskega katolicizma. Od še živečih starejših ideologov povzdiguje edinole dr. Aleša Ušeničnika kot nekdanjega nadaljevalca Mahničevega dela, ki se je v minuli dobi še najmanj „pomehkužil“... Kakšno je globlje ozadje nesporazumu med skupino okoli profesorja dr. Ehrlicha in Katoliško akcijo, iz „Revije KA“ ni mogoče razbrati. Predavatelj o Akademski zvezi priznava, da je dr. Ehrlichova skupina, ki izdaja „Stražo v viharju“ sicer po smeri povsem „preporodna“ v smislu „Revije KA“, a jo nekako zviška okerca zaradi posebne taktike, kakor je videti, premalo potrpežljive, preveč neugnane, v bojih zoper vpliv krščanskega socializma in križarstva med katoliškim dijaštvom. To dijaštvo je namreč po Glavaču (str. 412) „že skoraj dve desetletji v stanju težke bolezni in neprestanih notranjih sporov, ki jih je v katoliške dijaške vrste zaneslo križarstvo ter pred njim, z njim in za njim Kominterna in njene levičarske pomožne čete“.

Vzrok teh sporov in vse te krize slovenskega katolicizma, ki bi jo radi današnji Mahničevi posnemovalci zaključili s tem „preporodom“, seveda ni niti v križarstvu niti v Kominterni, kakor meni Glavač, ampak tiči mnogo globlje v „toku časa“, v zgodovinskih družbenih pogojih, v ostrini razrednih nasprotij in bojov. A to ne spada več v okvir naše kronistične skice...

B. C.